

Wiesław Bar
Lublin

Wolność religijna w latynoamerykańskim systemie ochrony praw człowieka

I. Z historii zagadnienia

Już Simón Bolívar wysunął ideę solidarności między narodami Ameryki. Jednak dopiero Pierwsza Międzynarodowa Konferencja Amerykańska w Waszyngtonie w 1890 r. nadała jej formę systematycznych konferencji (*Conferencia Internacional Americana*), odbywanych co kilka lat (1901 – Meksyk, 1906 – Brazylia, 1910 – Argentyna, 1923 – Chile, 1928 – Kuba, 1933 – Urugwaj, 1938 – Peru). Większość z nich kończyła się różnymi rezolucjami. Podczas limeńskiej, w rezolucji XXXVI, Republiki Amerykańskie zadeklarowały, że każde prześladowanie z motywów rasowych lub religijnych sprzeciwia się ich porządkowi politycznemu i prawnemu¹. Podczas dziewiątej konferencji, w kwietniu 1948 r. w Bogocie (Kolumbia), przyjęto Kartę Organizacji Państw Amerykańskich – OEA (*Carta de la Organización de los Estados Americanos*), nowelizowaną przez Protokół z 1967 r. (*Protocolo de Buenos Aires*) i z 1985 r. (*Protocolo de Cartagena de Indias*).

Karta wśród podstawowych zasad Organizacji wymienia fundamentalne prawa osoby ludzkiej (*Derechos Fundamentales de la Persona Humana*). Stwierdzono, że są one principium OEA, bez różnicy na rasę, narodowość, wierzenia i płeć (art. 5j, aktualnie 3l).

¹ *Conferencias Internacionales Americanas. Segundo Suplemento, 1945-1954*, Washington, D.C. 1956, s. 48.

Jednak nie zdefiniowano tychże praw. Konferencja nie ustanowiła też mechanizmów promocji i ochrony².

Dnia 2 maja 1948 r. Konferencja przyjęła Amerykańską Deklarację Praw i Obowiązków Człowieka (*Declaración Americana de los Derechos y Deberes del Hombre*). Spraw wolności religijnej dotyczą wprost zapisy w art. III: Każda osoba ma prawo, by w sposób wolny żywić wierzenia religijne i manifestować je, praktykować publicznie lub prywatnie. Ponadto bezpośrednio zastosowanie mogą mieć gwarancje zapisane w art. IV: Każda osoba, posiada prawo do wolności poszukiwań, opinii, wyrażania i rozpowszechniania myśli przez jakiegokolwiek środki; w art. XXII: Każda osoba prawo stawać się, aby rozwijać, praktykować i chronić swoje słuszne sprawy, m.in. w porządku religijnym. Istotne było, oprócz zapisów w 38 artykułach, stwierdzenie, że podstawowe prawa człowieka nie pochodzą z nadania państwa, lecz za swój fundament mają przymioty własne osoby ludzkiej. Deklaracja nie była jednak traktatem w sensie ścisłym³.

Szybko zauważono, że system przyjęty nie miał żadnego organu do skutecznej kontroli przestrzegania praw zawartych w Deklaracji. Podczas X Konferencji w Caracas (Wenezuela, 1954) państwa zobowiązały się do rozwoju demokratycznych instytucji służących korzystaniu z praw indywidualnych i społecznych (*Declaración de Caracas*)⁴ oraz dały pierwszy praktyczny program promocji tych praw (w rezolucji *Fortalecimiento del Sistema de Protección de los Derechos Humanos*)⁵. Rezolucja XXIX nosiła tytuł "Trybunał Międzjamerykański dla Ochrony Praw Człowieka"⁶.

² E. Márquez, *Documentos Internacionales sobre los derechos humanos: La Carta de la OEA, w: México y las Declaraciones de Derechos Humanos*, México 1999, s. 219-220.

³ W 1989 r., w opinii z 14 lipca, Międzjamerykański Trybunał uznał, że ma ona skuteczną moc prawną wobec tych którzy ją podpisali, czy podpiszą. Zob. OC-10/89 *Interpretación de la Declaración Americana de los Derechos y Deberes del Hombre en el marco del artículo 64 de la Convención Americana sobre Derechos Humanos*, w: *La jurisprudencia de la Corte Interamericana de Derechos Humanos*, coord. S. García Ramírez, México 2001, s. 1030-1039.

⁴ *Conferencias Internacionales...*, s. 365.

⁵ Tamże, s. 309.

⁶ "Corte Interamericana para Proteger los Derechos Humanos".

II. Międzyamerykański system promocji i ochrony praw człowieka

Podczas Piątego Posiedzenia Rady Ministrów Spraw Zagranicznych OEA (Santiago de Chile, sierpień 1959) podkreślając znaczenie Narodów Zjednoczonych, jak też doświadczenie Rady Europy w ochronie praw człowieka⁷, opowiedziano się za przygotowaniem podstawowego dokumentu na temat praw człowieka w formie regionalnej konwencji oraz utworzono **Międzyamerykańską Komisję Praw Człowieka**⁸. Rada OEA zaaprobowała Statut Komisji 25 maja 1960 r., a 29 czerwca tegoż roku powołała jej pierwszych członków. Komisja z siedzibą w Waszyngtonie ukonstytuowała się formalnie 3 października 1960 r. Od początku składa się z siedmiu członków wybieranych indywidualnie przez państwa członkowskie OEA na czteroletnią kadencję, z możliwością reelekcji⁹.

Początkowo traktowana była jako prosty organizm promocji praw człowieka zapisanych w Deklaracji Amerykańskiej¹⁰. Podczas Drugiej Konferencji Nadzwyczajnej OEA w Río de Janerio, w listopadzie 1965 r., poszerzono je o prawo do przyjmowania i rozpatrywania indywidualnych skarg, do studiowania ogólnej sytuacji praw człowieka, do wizytacji na miejscu (*in loco*), do formułowania zaleceń wobec państw członkowskich¹¹. Komisja w kwietniu 1966 r.

⁷ Oczywiście jest, że system latynoamerykański wzorowany jest na europejskim. H. Fix-Zamudio, *Los Tratados Internacionales de Derechos Humanos y las constituciones latinoamericanas*, w: *México y las Declaraciones...*, s. 339. Cały artykuł na s. 317-360.

⁸ *Declaración en la Quinta Reunión de Consulta...*, Santiago de Chile, 12 al 18 de agosto de 1959, *Acta Final OEA. Documento OEA/Sec.C/11.5*, s. 4-6; zob. H. Fix-Zamudio, *Los Derechos Humanos y su protección jurídica y procesal en Latinoamérica*, w: *Derechos Humanos. Memoria del IV Congreso Nacional de Derecho Constitucional*, Tomo III, coord. D. Valdés, R. Gutiérrez Rivas, México 2001, s. 3-28.

⁹ *Convención Americana sobre Derechos Humanos*, nr 34-39; *Estatuto de la Comisión Interamericana*, nr 2-6.

¹⁰ Szczególnie zapisanych w art. I-IV, XVIII, XXV i XXVI Deklaracji. E. Márquez, *Documentos Internacionales ...*, s. 220.

¹¹ Zob. A. Gómez – Robledo Verduzco, *Atribuciones jurídicas fundamentales de la Comisión Interamericana de Derechos Humanos*, w: *México y las Declaraciones...*, s. 199-215.

zmodyfikowała swój Statut, zgodnie z nowymi uprawnieniami i zadaniami jej powierzonymi. Obowiązujący został zaaprobowany przez Zgromadzenie Ogólne OEA na sesji w La Paz, w październiku 1979 r.¹²

Wskutek znowelizowania art. 51, 112 i 150 Karty OEA w 1967 r. (*Protocolo de Buenos Aires*) zmienił się charakter Komisji z “bytu autonomicznego w jeden z ... podstawowych organów”¹³ Organizacji. Zatem od 1970 r., tj. od chwili wejścia w życie Protokołu z Buenos Aires, zmieniła się baza prawna latynoamerykańskiego systemu ochrony praw człowieka – ze słabej statutowej na konstytucyjną¹⁴. Taką jej pozycję zachowano również w **Konwencji Amerykańskiej Praw Człowieka** (*Convención Americana sobre Derechos Humanos* – cz. II, rozdz. 8, art. 34-51)¹⁵.

Została ona przyjęta na specjalnej konferencji w San José (Kostaryka) i podpisana 22 listopada 1969 r.¹⁶ Weszła w życie 18 lipca 1978 r., zgodnie z jej art. 74.2, tj. po złożeniu dokumentów ratyfikacyjnych przez 11 państw sygnatariuszy. Dotychczas uczyniło to 25 państw¹⁷. Zrealizowany wreszcie został zamysł podniesiony już w czasie nadzwyczajnej konferencji w Meksyku w 1945 r., dedykowanej problemom wojny i pokoju, podczas której postulowano “dopre-

¹² *Estatuto de la Comisión Interamericana de Derechos Humanos*. Aprobado mediante la Resolución No. 447 adoptada por la Asamblea General de la OEA en su noveno período ordinario de sesiones, celebrado en La Paz, Bolivia, octubre de 1979. Zob. www.cidh.oas.org/Básicos/Basicos9.htm.

¹³ A. Gómez – Robledo Verduzco, *Atribuciones jurídicos fundamentales...*, s. 224.

¹⁴ E. Márquez, *Documentos Internacionales...*, s. 224.

¹⁵ Tekst zob. m. in. w: *México y las Declaraciones...*, ss. 233-266.

¹⁶ M.E. Ventura Robles, *La Convención Americana sobre Derechos Humanos*, w: *México y las Declaraciones...*, s. 167-173.

¹⁷ Argentyna (5.09.1984), Barbados (27.11.1982), Boliwia (19.07.1979), Brazylia (25.09.1992), Kolumbia (31.07.1973), Kostaryka (8.04.1970), Dominikana (3.06.1993), Chile (21.08.1990), Ekwador (28.12.1977), Salvador (23.06.1978), Grenada (18.07.1978), Gwatemala (25.05.1978), Haiti (27.09.1977), Jamajka (7.08.1978), Meksyk (2.03.1981), Nikaragua (25.09.1979), Panama (22.06.1978), Paragwaj (24.08.1989), Peru (28.07.1978), Republika Dominikany (19.04.1978), Surinam (12.11.1987), Trynidad i Tobago (26.05.1999), Urugwaj (19.04.1985), Wenezuela (9.08.1977).

cyzować zarówno prawa, jak i odpowiadające im obowiązki człowieka i ujęcie ich w formie konwencji multilateralnej¹⁸.

Konwencja, zgodnie z zapisem w Preambule, ma służyć konsolidacji porządku wolności osobistych i sprawiedliwości społecznej, bazujących na przestrzeganiu podstawowych praw człowieka. W części pierwszej (art. 1-32) państwa sygnatariusze zobowiązują się do przestrzegania zawartych w Konwencji praw i wolności człowieka oraz do dostosowania prawa wewnętrznego, gdy będzie to konieczne dla pełnego korzystania przez obywateli z gwarantowanych w Konwencji praw.

O wolności sumienia i religii stanowi się w art. 12:

1. Każda osoba ma prawo do wolności sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność zachowania swojej religii lub przekonań, zmiany religii lub przekonań, a także wolność wyznawania i głoszenia swojej religii lub przekonań, indywidualnie lub wspólnie z innymi, zarówno publicznie, jak i prywatnie.

2. Nikt nie może być przedmiotem środków ograniczających, które mogłyby pomniejszać wolność zachowania jego religii lub przekonań, albo zmiany religii lub wierzeń.

3. Wolność uzewnętrzniania własnej religii i przekonań może być ograniczona wyłącznie w stopniu określonym w ustawie i wyłącznie w przypadkach koniecznych, aby chronić bezpieczeństwo publiczne, porządek, zdrowie lub moralność publiczną, albo też prawa i wolności innych.

4. Rodzice, a w niektórych przypadkach prawni opiekunowie, mają prawo, by ich dzieci lub podopieczni otrzymali edukację religijną i moralną, zgodną z ich własnymi przekonaniem.

Konwencja daje państwom sygnatariuszom możliwość zawieszenia praw w sytuacji wojny, zagrożenia porządku publicznego, stanu wyjątkowego (art. 27.1). Jednak nie dotyczy ona wszystkich praw i wolności. Między innymi ani wolność sumienia i religii, ani jej prawna ochrona nie mogą być ograniczone, czy zniesione (art. 27.2). Dla korzystania z wolności religijnej ważne są również przepisy art. 13 (wolność myśli i wyrażania opinii), art. 15 (prawo zgromadzeń), art. 16 (wolność stowarzyszania się) Konwencji.

¹⁸ Zob. C. Ayala Corao, *El sistema interamericano de promoción y protección de los derechos humanos*, w: *México y las Declaraciones...*, s. 100.

W części drugiej (art. 33-82), określono środki ochrony tychże praw. Oprócz dookreślenia roli i trybu postępowania w Międzypamerykańskiej Komisji Praw Człowieka (art. 34-51), utworzono **Międzypamerykański Trybunał Praw Człowieka** (art. 52-69), jako instytucję sądowniczą autonomiczną Międzypamerykańskiego Systemu Praw Człowieka. Zgromadzenie Ogólne OEA podczas sesji w maju 1979 r., powołało pierwszych siedmiu sędziów¹⁹ i odpowiadając na propozycję Kostaryki ustanowiło San José jego siedzibą, gdzie też funkcjonuje od 3 września 1979 r. W październiku tegoż roku Zgromadzenie Ogólne zatwierdziło jego Statut. Zgodnie art. 15 Trybunał ustala normy procesowe oraz tworzy własny regulamin. Aktualnie obowiązujący wydany został podczas XLIX sesji zwyczajnej (16-25.11.2000) i obowiązuje od 1 czerwca 2001 r.²⁰

Według postanowień zawartych w Konwencji i Statucie Trybunał spełnia funkcję jurysdykcyjną²¹ i konsultatywną²². Pierwsza dotyczy rozwiązywania konfliktów (funkcja rozsądzania w sporach) oraz wydawania szybkich rozstrzygnięć tymczasowych w sytuacjach ciężkiego naruszenia prawa, z czym związane jest zagrożenie dla życia i integralności osobistej świadków (art. 63.2 Konwencji). Funkcję osądzającą Trybunał może wypełniać tylko wobec państw, które poddały się jego jurysdykcji czy to w sposób generalny i stały, czy też czasowy i dla poszczególnych spraw. Wszystkie państwa

¹⁹ O zasadach wyboru sędziów zob.: *Convención Americana sobre Derechos Humanos*, art. 52-56; *Estatuto de la Corte Interamericana de Derechos Humanos*. Aprobado mediante Resolución No. 448 adoptada por la Asamblea General de la OEA en su noveno período de sesiones, celebrado en La Paz, Bolivia, octubre de 1979, art. 4-11. Aktualnie sędziami są: Antônio A. Cançado Trindade (Brazylia – prezes), Máximo Pacheco Gómez (Chile), Hernán Salgado Pesantes (Ecuador), Oliver Jackaman (Barbados), Alirio Abreu Burelli (Wenezuela), Sergio García Ramírez (Meksyk) oraz Carlos Vicente de Roux Rengifo (Kolumbia).

²⁰ *Reglamento de la Corte Interamericana de Derechos Humanos*. Aprobado por la Corte en su XLIX período de sesiones celebrado del 16 al 25 de noviembre de 2000.

²¹ Zob. A. Abreu Burelli, *El proceso ante la Corte Interamericana de Derechos Humanos*, w: *México y las Declaraciones...*, s. 122-135; H. Salgado Pesantes, *La Corte Interamericana de Derechos Humanos: naturaleza y funciones*, w: Tamże, s. 160-164.

²² Zob. H. Salgado Pesantes, *La Corte Interamericana...*, s. 164-166.

Ameryki Łacińskiej poddały się tej kompetencji²³. Natomiast Kanada i USA nie ratyfikowały Konwencji i raczej trudno się tego spodziewać w najbliższym czasie. Tak więc faktycznie Trybunał jest latynoamerykański. Orzeczenia Trybunału są ostateczne, wiążące dla państw (art. 67-68). Znaczącym aspektem rozstrzygnięć Trybunału są odszkodowania na rzecz ofiar i ich rodzin, ustalane zgodnie z normami i zasadami prawa międzynarodowego (art. 63.1 i 68.2).

Funkcję konsultatywną Trybunał wypełnia na wniosek Komisji, organów OEA lub państw stron Konwencji interpretując jej przepisy, jak też inne traktaty, które w jakikolwiek sposób dotyczą praw człowieka, a stosuje się je na kontynencie amerykańskim (art. 64). Dotychczas Trybunał wydał 16 opinii konsultatywnych²⁴.

III. Sprawa zakazu publicznych projekcji filmu “Ostatnie kuszenie Jezusa” przed Trybunałem w San Jose²⁵

Dnia 15 stycznia 1999 r. do Trybunału wpłynęła skarga przedłożona przez Międzyamerykańską Komisję Praw Człowieka, przeciwko Republice Chile, w związku z powiadomieniem (Nr 11.803) złożonym w Sekretariacie tejże Komisji przez Stowarzyszenie Adwokatów na Rzecz Wolności Publicznych z Chile. Po wstępnym rozpoznaniu Komisja wносиła o uznanie przez Trybunał, że Chile naruszyło artykuł 13 (Wolność myśli i wyrażania opinii) oraz artykuł 12 (Wolność sumienia i religii) Amerykańskiej Konwencji, czego

²³ Argentyna (5.09.1984), Barbados (4.07.2000), Boliwia (27.07.1993), Brazylia (10.12.1998), Kolumbia (21.06.1985), Kostaryka (2.07.1980), Chile (21.08.1990), Ekwador (24.07.1984), Salwador (6.06.1995), Gwatemala (9.03.1987), Haiti (20.03.1998), Honduras (9.09.1981), Meksyk (16.12.1998), Nikaragua (12.02.1991), Panama (9.05.1990), Paragwaj (11.03.1993), Peru (21.01.1981), Republika Dominikany (25.03.1999), Surinam (12.11.1987), Trynidad i Tobago (26.05.1999), Urugwaj (19.04.1985), Wenezuela (24.06.1981).

²⁴ Zob. *La jurisprudencia de la Corte Interamericana de Derechos Humanos*, s. 885-1117. Żadna nie dotyczyła art. 12 Konwencji.

²⁵ Sentencja zob.: *Serie C: Resoluciones y Sentencias, No. 73, Caso “La Última Tentación de Cristo” (Olmedo Bustos y Otros vs. Chile). Sentencia de 5 de febrero de 2001*, w: *La jurisprudencia de la Corte Interamericana de Derechos Humanos*, s. 753-767.

konsekwencją było naruszenie artykułu 1.1 (Obowiązek respektowania praw) oraz artykułu 2 (Obowiązek dostosowania przepisów prawa wewnętrznego do postanowień Konwencji). Zdaniem skarżących naruszenia te dokonane zostały wskutek zakazu publicznego rozpowszechniania filmu „Ostatnie kuszenie Jezusa”.

Konstytucja Polityczna Republiki Chile²⁶ z 1980 r. przewiduje system cenzury prewencyjnej dla projekcji i rozpowszechniania produkcji kinematograficznej. Obowiązujący Dekret z mocą ustawy (nr 679) z 1 października 1974 r. zadanie kierowania prezentacjami kinematograficznymi oraz przeprowadzania oceny poszczególnych filmów zlecił Radzie Oceny Kinematograficznej (*Consejo de Calificación Cinematográfica* – dalej CCC), która jest częścią Ministerstwa Edukacji nadającego jej statut²⁷. W roku 1988 zgody na rozpowszechnianie filmu „Ostatnie kuszenie Jezusa” zażądała firma United Internacional Pictures Ltda. Po odmowie Rady wniosła apelację, ale decyzję administracyjną CCC zatwierdził Trybunał Apelacyjny wyrokiem z dnia 14 marca 1989 r.

W roku 1996 firma wniosła nową prośbę do Rady, która dnia 11 listopada tegoż roku wyraziła zgodę na rozpowszechnianie filmu, z określeniem minimalnego wieku dla widzów – ukończone 18 lat. Decyzja ta została oprostowana przez grupę chrześcijan²⁸. Dnia 20 stycznia 1997 r. Trybunał Apelacyjny (z Santiago) uchylił administracyjną decyzję Rady i zakazał rozpowszechniania filmu w Chile. W wyroku podkreślono, że wizerunek Jezusa jest zdeformowany i zredukowany do minimum. Pokazywanie go mogłoby dotknąć ciężko i naruszyć uczucia religijne wielkiej liczby ludzi, do czego nie można dopuszczać w imię wolności wyrażania opinii. Konstytucja chroni człowieka, jego instytucje, także wierzenia. Pluralizm nie może oznaczać kalania i burzenia wierzeń innych bez względu na to, czy stanowią oni w społeczności większość, czy też mniejszość. Oznacza też branie na siebie odpowiedzialności za po-

²⁶ *Constitución Política de la República de Chile*, „Diario Oficial” nr 30.798 z dnia 24 października 1980 r.

²⁷ *Decreto Supremo de Educación nr 376* z dnia 30 kwietnia 1975 r.

²⁸ Rekurs wnieśli: Sergio García Valdés, Vicente Torres Irrazábal, Francisco Javier Zapata, Cristian Heerwagen Guzmán i Joel González Castillo.

szanowanie tego, co ma związek z ideami innych, co jest dla nich istotne, ważne. Poza wątpliwością pozostaje obowiązek troski o to, co ma znaczenie i pozwala człowiekowi być i rozwijać się. Jeśli zaś tę troskę się zaniedbuje, bądź przynajmniej nie uwzględnia jej, naruszając czy deformując wizerunek Chrystusa, stwarza się ryzyko karmienia ignorancją. Troszczenie się o informację, jak też wyrażanie opinii ma ścisły związek z prawdomównością, co nie pozwala na deformację historii – wydarzeń, czy też choćby dziejów jakiejś osoby. Prawo wyrażania opinii, puszczania jej w obieg, oznacza prawo do oceniania rzeczywistości, ale nigdy deformowania jej, psucia, by przemycić inną²⁹.

Wskutek apelacji złożonej przez reprezentujących dystrybutora³⁰, sprawę rozpatrywał Najwyższy Trybunał Sprawiedliwości Chile, który dnia 17 czerwca 1997 r. utrzymał decyzję Trybunału Apelacyjnego w mocy.

Na skutek takiego ostatecznego rozstrzygnięcia Trybunału grupa osób³¹ z zawiązanego w Chile Stowarzyszenia Adwokatów na Rzecz Wolności Publicznych, w imieniu Stowarzyszenia i “pozostałych mieszkańców Republiki Chile” wniosła do Komisji Praw Człowieka skargę. Komisja poinformowała o niej rząd Chile i zażądała wyjaśnień w ciągu 90 dni. Po przedłużeniu terminu państwo przedstawiło odpowiedź 23 lutego 1998 r., a na dalsze zarzuty skarżących – 16 czerwca tegoż roku. Wcześniej – 27 lutego – w siedzibie Komisji odbyło się przesłuchanie stron, w którym udział wzięli tylko przedstawiciele skarżących. Podczas 99. sesji zwyczajnej Komisja zadeklarowała przyjęcie sprawy, o czym 18 maja powiadomiła władze Chile. Działając na podstawie art. 48.1 f) Konwencji Amerykańskiej, dnia 22 czerwca Komisja wezwała strony do polubownego rozwiązania sporu, ale bezskutecznie. Dlatego podczas jesiennej 100. sesji zwyczajnej, dnia 29 września, Komisja przyjęła stanowisko, że zakazując pokazywania filmu “Ostatnie kuszenie Jezusa”

²⁹ Te fragmenty uzasadnienia wyroku cytuje w nrze 78, Trybunał Międzynarodowy z San José.

³⁰ Claudio Márquez Vidal, Alex Muñoz Wilson, Matías Insunza Tagle i Hernán Aguirre Fuentes.

³¹ Oprócz ww.: Juan Pablo Olmedo Bustos, Ciro Colombara López.

Chile, które ratyfikowało Konwencję Amerykańską dnia 21 sierpnia 1990 r., naruszyło jej art. 12 i 13 oraz 1.1 i 2. Zażądała dostosowania prawa wewnętrznego do przyjętych zobowiązań. 15 października stanowisko to Komisja przekazała władzom państwowym, z określeniem dwumiesięcznego terminu na spełnienie zaleceń. Państwo nie przedstawiło w tym czasie informacji, ani też sprawie nie zaradziło. Dlatego dnia 15 stycznia 1999 r. została ona wprowadzona na drogą sądową – do Trybunału Międzynarodowego OEA.

Według skarżących cenzura nałożona sądownie na pokaz filmu “Ostatnie kuszenie Jezusa” była na szkodę społeczeństwa chilijskiego i, w szczególności, skarżących³². Ponadto Komisja domagała się, by Trybunał autoryzował normalny pokaz kinowy filmu oraz związaną z tym reklamę; aby nakazał dostosowanie norm konstytucyjnych i ustaw do standardów wolnościowych zapisanych w Konwencji Amerykańskiej, przez zniesienie cenzury prewencyjnej na produkcję kinematograficzną i jej rozpowszechnianie; by nałożył na państwo obowiązek zadośćuczynienia ofiarom w tej sprawie oraz określił jego obowiązek pokrycia kosztów i innych wydatków poniesionych przez poszkodowanych, by dochodzić sądownie swych praw, zarówno przed trybunałami wewnętrznymi Chile, jak też Komisją i Trybunałem Międzynarodowym³³.

Trybunał rozpoczął od rozpatrzenia swojej kompetencji. Stosownie do przepisu art. 62.3 Konwencji Amerykańskiej Trybunał ma prawo rozpatrywać przedkładane skargi, interpretować i stosować dyspozycje Konwencji tylko wtedy, gdy dane państwo-strona w przedłożonej sprawie uznało jego kompetencję, czy to przez specjalną deklarację, czy też specjalną konwencję. Deklaracja taka, w myśl art. 62.2, może być bezwarunkowa lub zawierać wyłączenia. Musi być uczyniona na piśmie i złożona w Sekretariacie Generalnym OEA, który z kolei jej kopie przekazuje do wszystkich państw stron Konwencji, jak też Sekretariatowi Trybunału. Chile stało się stroną Konwencji Amerykańskiej z dniem 21 sierpnia 1990 r. Wtedy też rząd zadeklarował, że “uznaje jako zobowiązujące postanowie-

³² *Serie C: Resoluciones y Sentencias, No. 73...*, nr 2.

³³ Tamże, nr 3, 1-5.

nia Trybunału Międzyamerykańskiego Praw Człowieka dotyczące przedkładanych mu spraw, jak też interpretacji i stosowania Konwencji, zgodnie z jej artykułem 62³⁴. Jednocześnie poczynił zastrzeżenie co do spraw, które mogą być rozstrzygane przez Trybunał, a mianowicie do mających miejsce po 11 marca 1990 r., oraz co do stosowania art. 21.2 (Prawo do własności prywatnej)³⁴. Zastrzeżenia te w żaden sposób nie dotyczyły przedłożonego przypadku, dlatego Trybunał uznał się za kompetentny do jego rozpatrywania³⁵. Tylko państwa-strony oraz Komisja Międzyamerykańska Praw Człowieka mają prawo wносить sprawy do rozstrzygnięcia przez Trybunał (art. 61 Konwencji Amerykańskiej). Dlatego tenże sprawdza, czy przed wniesieniem sprawy zostały wyczerpane środki i procedury przewidziane w art. 48-50 Konwencji (podejmowane przez Komisję).

Upewniwszy się co do tego, prezes Trybunału wstępnie zbadał skargę³⁶, a Sekretariat dnia 27 stycznia 1999 r. powiadomił o niej rząd Chile, by mógł odpowiedzieć na zarzuty i mianować swojego przedstawiciela. 2 lutego teksty skargi otrzymali również powodowie i ich przedstawiciele³⁷. Po kolejnym przedłużaniu terminów dnia 26 kwietnia Chile przedłożyło pewne sugestie co do rozwiązania sprawy oraz zmanifestowało wolę wyeliminowania lub zmodyfikowania obowiązujących przepisów odnośnie cenzury na produkcję kinematograficzną, o czym miał świadczyć projekt nowelizacji art. 19.2 Konstytucji przesłany dnia 14 kwietnia 1997 r. do Izby Deputowanych przez prezydenta Eduarda Freia Ruiza-Taglego. Dnia 27 maja 1999 r. Chile desygnowało jako swojego przedstawiciela w sprawie Edmunda Vargasa Carrena, ambasadora kraju w Kostaryce. Ostateczną odpowiedź na skargę przekazało 2 września

³⁴ *Comisión Interamericana de Derechos Humanos. Signatarios y Ratificaciones Convención Americana*, zob: www.cidh.oas.org/Básicos/Basicos3.htm.

³⁵ *Serie C: Resoluciones y Sentencias, No. 73...*, nr 4.

³⁶ Na temat trybu postępowania przed Trybunałem zob. A. Abreu Burelli, *El proceso ante la Corte Interamericana de Derechos Humanos...*, s. 119-140.

³⁷ Stowarzyszenie Adwokatów na Rzecz Wolności Publicznych – Juan Pablo Olmedo Bustos i Ciro Colombara López występujący osobiście oraz reprezentanci pozostających: Pablo Ruiz Tagle Vial, Javier Ovalle Andrade, Julián López Masle, Antonio Bascunan Rodríguez i Macarena Sáez Torres López.

1999 r. Komisja uznała ją za spóźnioną i wręcz niestosowną, wnosząc do Trybunału o jej odrzucenie. Stanowisko Komisji zostało przekazane stronie rządowej z możliwością odpowiedzi do 1 listopada 1999 r.

Po przedstawieniu przez Komisję ostatecznej listy świadków i biegłych, dnia 26 października, prezes Trybunału zwołał na 18 listopada 1999 r. audiencję publiczną w celu przesłuchania świadków i poznania opinii biegłych powołanych przez Komisję (trzech) oraz Trybunał (dwóch), a także wysłuchania końcowych stanowisk Komisji i Państwa³⁸.

Dnia 6 października 2000 r. Sekretariat Trybunału wezwał strony do przedstawienia na piśmie swych końcowych stanowisk, co Komisja uczyniła dnia 27 listopada, państwo zaś po kolejnych przedłużeniach 25 stycznia 2001 r. poinformowało o trwającym procesie legislacyjnym. Dnia 17 listopada 1999 r. Izba Deputowanych zaprobowała (przy 86 głosach za i 6 wstrzymujących się) projekt nowelizacji Konstytucji zmierzający do usunięcia cenzury prewencyjnej, dotyczącej pokazywania i publicznego rozpowszechniania produkcji filmowych. Nie oznaczało to jeszcze zamknięcia drogi legislacyjnej. 25 stycznia 2001 r. Minister Spraw Zagranicznych mianował przedstawicielem rządu w sprawie Alejandra Salinasa Riverę, Dyrektora Praw Człowieka w tymże ministerstwie, a do tymczasowego delegata jego zastępcą.

Na żądanie Trybunału z 30 listopada 2000 r. Komisja, po przywróceniu terminów, dnia 8 stycznia 2001 przedłożyła dokumenty pozwalające określić koszty procesów i postępowania przed Komisją oraz straty poniesione z tytułu prowadzenia sprawy przez skarżących. 31 stycznia ustosunkowała się do nich strona rządowa.

Trybunał zatem przystąpił do analizy dowodów, przy tym wskazał na większą rozległość kryteriów oceny dowodów przez Trybunał Międzynarodowy niż w procesie wewnętrznym, jak też na wagę rozstrzygnięcia – orzeka się bowiem o odpowiedzialności międzyna-

³⁸ Aktualnie przebieg sesji określają przepisy zawarte w rozdz. III (art. 39-42) *Reglamento de la Corte Interamericana de Derechos Humanos*. Aprobado por la Corte en su XLIX período ordinario de sesiones celebrado del 16 al 25 de noviembre de 2000).

rodowej państw z tytułu naruszenia praw osoby; to domaga się większej elastyczności w ocenianiu dowodów rzeczowych, zgodnie z regułami logiki i na bazie doświadczenia. W żaden sposób mnożenie formalności nie może ograniczać, czy wręcz zabijać sprawiedliwości, naruszając bezpieczeństwo prawne, czy też równość procesową stron. Trybunał dostrzegł też, że państwo nie przedstawiło żadnego dowodu przeciwnego, a podczas publicznej sesji skoncentrowało swoją obronę na argumencie, że rozpoczęto tryb legislacyjny zmierzający do zmiany art. 19.2 Konstytucji Politycznej Chile, aby był zgodny ze zobowiązaniami międzynarodowymi. Zatem Trybunał przyjął, że żądania, w sprawie których pozwany zachował milczenie, są prawdziwe. Uznał też pełną wartość dowodową przedstawionych przez Komisję dokumentów oraz zeznań świadków. Odnośnie do ekspertyz biegłych wykorzystał te, które mogły być zastosowane do sprawy, a rozjaśniały kwestie z zakresu prawa wewnętrznego i porównawczego³⁹.

Trybunał rozpatrywał dowody rozłącznie do poszczególnych tytułów skargi: art. 13 Konwencji Amerykańskiej (Wolność myśli i wyrażania opinii) i art. 12 (Wolność sumienia i religii). Z uwagi na tematykę czasopisma ograniczamy się do drugiego tytułu.

Rozpatrując alegaty Komisji, Trybunał rozważał następujące argumenty:

a) że zakaz dostępu do dzieła artystycznego o treści religijnej stał się przyczyną szeregu zakłóceń w korzystaniu z wolności religijnej przez ofiary i resztę mieszkańców Chile, czym naruszono art. 12 Konwencji;

b) że ochrona tego prawa jest podstawowa dla pluralizmu koniecznego dla współżycia we współczesnym społeczeństwie demokratycznym, złożonym z osób o różnych przekonaniach i wierzeniach;

c) że państwo jest zobowiązane do użycia środków koniecznych i proporcjonalnych, by osoby wyznające publicznie swoje przekonania poprzez ryty czy propagowanie ich nie mogły narzucać swej woli. Państwo nie może zakłócać w jakikolwiek sposób przyjęcia,

³⁹ *Serie C: Resoluciones y Sentencias, No. 73...*, nr 46-59.

utrzymania lub zmiany przekonań religijnych lub o innym charakterze. Stąd też nie powinno używać swej władzy, by chronić przekonania pewnych obywateli;

d) że działania organów państwowych w sprawie filmu “Ostatnie kuszenie Jezusa”, zawierającego treści religijne, uniemożliwiły skorzystanie z prawa do wolności sumienia i sformułowania własnych opinii na temat idei w nim zawartych, zarówno przez inaczej wierzących, jak też bezwyznaniowców;

e) że organy sądownicze Chile przez swoje decyzje, argumentując je naruszeniem wizerunku osób prezentowanych rażąco odbiegającego od standardów, w sposób nieusprawiedliwiony naruszyły prawo do zachowania lub zmiany swoich przekonań lub wierzeń osób przypuszczalnie ciężko skrzywdzonych przez zakaz. Na dowód tego odwołano się do złożonych przed Trybunałem świadectw Cira Colombary i Matíasa Insunza⁴⁰.

W pisemnych wnioskach władz państwowych podkreślono autonomiczną naturę praw zapisanych w art. 12 i 13, jak też pełną wolność religijną w Chile. Wskazywano też, że nikomu przez uniemożliwienie publicznych projekcji filmu “Ostatnie kuszenie Jezusa” ani nie ograniczono, ani nie odebrano prawa do zachowania religii, jej zmiany, praktykowania czy szerzenia własnych przekonań⁴¹. Oczywiście żądania stron były diametralnie różne: Komisja wносиła o uznanie Chile winnym naruszenia wolności sumienia i religii gwarantowanej w art. 12 Konwencji, zaś strona państwowa oczekiwała deklaracji Trybunału, że takie pogwałcenie nie nastąpiło.

Dnia 5 lutego 2001 r. członkowie Trybunału w swoich rozważaniach dokonali analizy treści artykułu 12 Konwencji, jak też uzasadnienia wyroku – cytowanego wyżej – wydanego przez Trybunał Apelacyjny z Santiago w dniu 20 stycznia 1997 r., a potwierdzonego przez Najwyższy Trybunał Sprawiedliwości Chile dnia 17 czerwca 1997 r.

Trybunał Międzyamerykański uznał, że “w przedstawionym przypadku, bez wątpliwości, nie istnieje żaden dowód na to, iż naru-

⁴⁰ Tamże, nr 74.

⁴¹ Tamże, nr 75.

szo jakkolwiek wolność zapisaną w art. 12 Konwencji. W efekcie Trybunał rozumuje, że zakaz pokazywania filmu «Ostatnie kuszenie Jezusa» nie pozbawił ani nie ograniczył żadnej osobie jej prawa do zachowania, zmiany, wyznania lub szerzenia, z pełną wolnością, jej religii lub przekonań”. Dlatego Trybunał konkluduje, “że Państwo nie naruszyło prawa do wolności sumienia i religii uznanego w artykule 12 Konwencji Amerykańskiej”⁴².

W dołączonym do sentencji zdaniu uzasadniającym rozstrzygnięcie sędzieja Carlos Vicente de Roux Rengifo stwierdza, że stanowisko za naruszeniem art. 12 byłoby możliwe tylko wówczas, gdyby precyzyjnie wykazano, że przez zakaz projekcji filmu “Ostatnie kuszenie Jezusa” pomniejszono realnie na szkodę konkretnych osób – ofiar w tej sprawie – ich prawo do zmiany religii lub przekonań. Taka zmiana jest rezultatem złożonego, wydłużonego w czasie procesu, który mieści w sobie rozterki, wahania, zastanawianie się, poszukiwania. Każdej osobie, która go podejmuje czy w nim trwa, państwo ma obowiązek stworzyć atmosferę pełnej wolności. Ale w rozpatrywanej sprawie nie przedstawiono niezbitych argumentów, że w życiu skarżących postawione ograniczenia co do publicznych projekcji tego filmu mogły odebrać im prawo do zmiany wiary religijnej, tym bardziej że w procesie tym mogli korzystać z innych środków niż publiczne prezentacje filmu “Ostatnie kuszenie Jezusa”.

Na sesji dnia 18 listopada 1999 r. jako poszkodowani zeznawali: Ciro Colombara López i Matias Insunza Tagle. Pierwszy z nich, niekatolik, akcentował naruszenie art. 13 Konwencji, ale też, że jego działania wywołała postawa siedmiu adwokatów, którzy interweniowali “w imieniu Kościoła katolickiego i Jezusa Chrystusa” – wnosząc o zakaz publicznego rozpowszechniania filmu. Uznał, że jest czymś ekstremalnym powoływać siebie na reprezentanta Kościoła i Jezusa Chrystusa w dążeniu do zakazu; że przez takowy dokonano zamachu na jego prawo wolności sumienia; że pewna grupa osób zdeterminowana przez swoją religię narzuciła mu własną wizję i uniemożliwiła mu oglądnięcie dzieła artystycznego o treści

⁴² Tamże, nr 76-80 oraz 103.2.

religijnej. Zaznaczył też, że wskutek zajęcia się sprawą zakończył karierę w Uniwersytecie Katolickim Chile, gdyż oświadczone mu, że taka partycypacja w procesie kłóci się z wypełnianiem funkcji akademickich w tejże uczelni⁴³.

Według drugiego ze świadków zakaz mocno ograniczył jego możliwości rozwoju intelektualnego. Nie dano mu możliwości dołączyć w procesie poznania informacji ważnych, które mogły wpłynąć na jego postawę względem dotychczasowych idei i przekonań religijnych – pozostanie przy nich lub zmianę⁴⁴.

Według sędziów argumenty te nie były przekonywującymi za orzeczeniem o naruszeniu przez państwo art. 12.2 Konwencji. Ponadto Trybunał wskazał, że należałoby to udowodnić oddzielnie dla każdego skarżącego. Zatem nie podzielił stanowiska, że skarżący występują w imieniu własnym “i reszty społeczeństwa chilijskiego”. Takie sformułowanie stało też w sprzeczności z oburzeniem świadka Cira Colombara Lópeza, że ktoś ośmielił się występować w czyimś imieniu, a nawet samego Kościoła i Chrystusa, by zakazać projekcji filmu o nim traktującym.

Tylko dwóch z pięciu biegłych odniosło się do kwestii naruszenia przez Chile art. 12 Konwencji. Biegły powołany przez Komisję (jeden z trzech) – José Zalaquett Daher – stwierdził, że można wyrokować za takim naruszeniem, gdyż wskutek zabrania możliwości poszukiwania i otrzymania informacji, przedyskutowania jej i wartościowania, naruszone zostało prawo do utrzymania lub zmiany przekonań religijnych⁴⁵. Zupełnie przeciwnego zdania był jeden z dwóch biegłych powołanych przez Trybunał – José Luis Cea Egana⁴⁶.

Dla całości obrazu dodać należy, że Trybunał orzekł, iż państwo chilijskie naruszyło prawo do wolności myśli i wyrażania opinii gwarantowane w art. 13 Konwencji⁴⁷, że nie wypełniło obowiązków generalnych z art. 1.1 i 2 tejże. Polecił dostosowanie prawa we-

⁴³ Tamże, nr 45 a.

⁴⁴ Tamże, nr 45 b.

⁴⁵ Tamże, nr 45 c.

⁴⁶ Tamże, nr 45 f.

⁴⁷ Zdanie odrębne złożył prezes Trybunału – Antônio A. Cançado Trindade.

wewnętrznego do zobowiązań międzynarodowych i opłacenie kosztów postępowania przed sądami krajowymi oraz instancjami międzynarodowymi poniesionymi przez skarżących i ich reprezentantów (4.290 dol. USA)⁴⁸.

Współczesny system ochrony praw człowieka na kontynencie amerykańskim rozwinął się pod znaczącym wpływem doświadczeń europejskich, zwłaszcza gdy chodzi o przyjęcie aktu skutecznego prawnie wobec państw stron, tj. konwencji regionalnej, oraz ukształtowanie Komisji Praw Człowieka i Trybunału Międzynarodowego. Podobnie jak Europejska (art. 9), również Amerykańska Konwencja zawiera zapisy o prawie do wolności sumienia i religii (art. 12). Prawo to podlega ochronie. Podstawowe są instrumenty krajowe; ochrona ze strony państwa jest fundamentalną, zaś poprzez instytucje międzynarodowe pomocniczą (*subsidiaria*) i uzupełniającą (*complementaria*). Trybunał międzynarodowy nie może spełniać roli instancji apelacyjnej czy kasacyjnej. Dlatego też Konwencja Amerykańska (art. 46.1) przewiduje, że zanim sprawy trafią do Trybunału Międzypaństwowego, muszą przejść tryb postępowania w porządku wewnętrznym państwa strony. Dotychczas Trybunał rozpatrywał 34 sprawy i wydał 33 wyroki⁴⁹. Chociaż ochrona międzynarodowa jest pomocniczą i uzupełniającą, to ma ona poważny wpływ na prawo wewnętrzne państw i jego interpretację (zob. art. 2 Konwencji)⁵⁰.

Wszystkie procesy przed Trybunałem dotyczyły skarg przedstawionych wcześniej Komisji (art. 61). Wśród nich tylko dwie były prezentowane m.in. z tytułu oskarżenia państwa o naruszenie wolności sumienia i religii (z art. 12), ale tylko w wyżej prezentowanej Trybunał przyjął ten tytuł do rozpatrzenia. Dla porównania Trybunał europejski w latach 1968-1999 wydał 36 sentencji odnoszących się bezpośrednio do materii prawa wyznaniowego.

⁴⁸ *Serie C: Resoluciones y Sentencias, No. 73...*, nr 103, 1.3-5.

⁴⁹ Zob. *La jurisprudencia de la Corte Interamericana...*, s. 48-884.

⁵⁰ E. Ferrer Mac-Gregor, *La Corte Interamericana de Derechos Humanos como intérprete constitucional*, w: *Derechos Humanos. Memoria...*, s. 209-224.

Tematem diskutowanym aktualnie jest to, że faktycznie z systemu wyłączyły się kraje Ameryki Północnej i stał się on z międzyamerykańskiego w zamiarze i nazwie, tylko latynoamerykańskim, przy jednoczesnym umiejscowieniu organów OEA i Międzyamerykańskiej Komisji Praw Człowieka w Waszyngtonie. Podnosi się również kwestię pomieszczenia władz – administracyjnej i sądowiczej – wskutek utrzymywania modelu, od którego odeszły kraje europejskie, wraz z wejściem w życie 11 Protokołu, reformującego od listopada 1998 r. postępowanie przed Trybunałem⁵¹.

⁵¹ Interesujące uwagi na temat przyszłości tego systemu przedstawił aktualny sędzia Trybunału Międzyamerykańskiego, pochodzący z Meksyku – S. G. Ramírez, *El futuro del Sistema Interamericano de protección de los Derechos Humanos*, w: *La jurisprudencia de la Corte Interamericana...*, s. 1118-1144.